

Läkaren och döden

av Ivar Lo-Johansson

Liksom näranog alla läkare var doktor Erik Sager dödsens rädd för att dö. Han blev ängslig inför den minsta smärta. Han började skaka av skräck, ifall han bara blev anbefalld ta en enkel vitamininjektion eller vaccineras mot polio. Han trodde att läkarn eller sköterskan tagit fel ampull, att sprutan skulle döda honom. Han smet.

Sina patienter torterade han vid undersökningarna med sina instrument utan att darra på hand. Kirurgfallen skickade han i väg till länslasarettet. Den vita läkarrocken hjälpte honom, så att han kunde behandla andra utan att närmare sätta sig in i hur offren kände. Men så fort han bara tagit den vita rocken av sig, så blev han rädd. Doktor Sager var en förklädd människa.

Staden var inte stor och hade bara sjukstuga. Det gjorde att han inte direkt behövde se de svåraste kirurgfallen dö runt omkring sig. Remisserna till lasarettet räddade honom från det. Han behövde egentligen bara sätta dit ett latinskt namn och ett frågetecken. Och så i väg med dem.

Det var en räddhåga som frätte honom invärtes. Själv hade han aldrig varit sjuk. Ifall han blev sjuk, skulle det inte gå att smita undan med att skriva ut en remiss. Då skulle han själv vackert få följa med dit där människor avfördes från de levandes antal. Det var som om han med sina remisser velat fylla det stora lasarettet med folk, så att han själv skulle slippa, så att man skulle glömma honom själv.

Som nästan alla läkare hade Erik Sager genom mycket arbete utbildats till arbetsnarkoman. Han höll sig envist kvar på mottagningen också då han inte direkt behövde. Han trivdes med att se sjuka människor omkring sig, sådana som led i hans ställe. Han erfor ett slags balans genom det. Skulle han ha lidit med alla, skulle han ha varit en dålig läkare. Nu var han en bra. Så länge han orkade behöll han den vita läkarrocken på. Ibland behöll han den på också under måltiderna. Det var nära, att han behållit den som nattskjorta, sovit i den.

Runt omkring låg den lilla stan där människor föddes, gick i skolan, giftes, älskade på sparlåga, söp, spelade bingo, begrovs, sörjdes allt eftersom det passade sig i varje enskilt fall. Han visste att utan honom skulle de inte klara sig. Det gav honom för var morgon ny styrka. Ingenting skänkte honom en så stor glädje som förvisningen om att han var oersättlig. Bara det inte en dag skulle behöva stå Erik Sager på en remiss till lasarettet. Han misstrodde läkarna.

Läkare som tvingades lägga in sig på sjukhus var omöjliga som patienter. De misstrodde ofta den diagnos, som ställts på dem. De ville hjälpa till själva så att det ställdes rätt diagnos. De trodde de aldrig skulle komma att vakna upp ur en narkos. De irriterades av det minsta blodprov. De skällde på sjuksköterskorna, som de inte trodde om att kunna hitta ådern, utan att behöva böka onödigt i armen. De ville vara både läkare och patient på en och samma gång. Lä-

karna på sjukhusen såg därför i läkare så gott som alltid hopplösa patientfall. Då skrev de sina sämsta journaler. Och läkarna som patienter ville alltid som strutsen sticka sina huven i sand.

Till och med läkarfruarna, sina kollegers hustrur, var läkarna rädda för att behöva behandla. De förmodade inte bedöma fallen riktigt objektivt. De blev osäkra på hand. De tog ofta fel och utförde i förvirring ett sämre arbete. För en läkare tycktes idealet vara en idiot, som inte begrep sig på att frukta för hur det gick med honom. Och i sådana fall gick det också nästan alltid bra.

Tekla Bast hette den gamla utslitna människan som brukade gå i grovhjälp hos doktorsfamiljen Sager. Det hade hon gjort i femton år. Ändå kände doktorn och hon varann inte stort mer än till utseendet. Doktorsvillan av sten låg fritt på en höjd och den innehöll elva rum. Tekla bodde, sen hennes supiga make dött, inte långt därifrån i ett gyttrigt hyreshus i en etta.

Hon såg ingenting onaturligt i det förhållandet. Hon hade aldrig hunnit reflektera över att det i samhället fanns rika och fattiga. Hon visste bara att det var så. Också hon kände nog i vissa ögonblick, att hon var nyttig, fast långtifrån oersättlig. Hon hade bara tänkt så långt som att det en gång skulle bli hennes sista städdag. Hon var inte ett skvatt rädd för att dö.

– Goddag, fru Bast, sa doktor Sager om han händelsevis gick förbi, där hon höll på att bona golv eller bära en tung tvättsäck ner till tvättstugan i källarn.

– Goddag doktorn, sa Tekla som om de mötts på månen. Och hon var smickrad över att doktorn ens kom ihåg hennes namn.

De var båda i sextiårsåldern. Bägge hade de fått sina gråa hår. Tekla hade varit sjuk, mycket illa därnär, mer än en gång. Men just för att hon arbetade hos en läkare, hade hon för var gång dragit sig för att söka doktor. Det hade fått reda upp sig självt. Ändå visste hon att en gång skulle hennes sista dag i tvättstugan komma.

Ifall man skulle ha råkat räkna Tekla Basts enkla funderingar för sig själv som ett slags livsfilosofi, skulle man kanske kunnat kalla henne beredd, medan doktor Sager var en oförberedd. Ortstidningen på tolv sidor skulle ge doktor Sager en tvåspaltsartikel, Tekla på sin höjd en småtillsrad under rubriken »Döda». Det bekom henne heller inte en smul. Hon hade lagt undan till sin begravning.

En dag, när doktor Sager fick se Tekla släpa en tung tvättsäck till källartvättstugan, märkte han med sin yrkesblick, att den gamla städerskan var svårt sjuk.

– Hur står det till med fru Bast?

– Tack bra, doktorn.

– Skulle inte fru Bast komma in på mottagningsrummet ett tag, så fick jag se efter?

– Min plats är i tvättstugan. Inte på mottagningen. Och för att han inte skulle se ömkande på henne,

Han räknas som en av våra största författare, Ivar Lo-Johansson (1901–1990)–proletärförfattaren som här porträtterar läkararbetets vånda och sårbarhet.

fick hon upp den fullstoppade säcken på ryggen. Och hon försvann ur åsyn för honom.

Inte långt efter började doktor Sager själv känna sig illa däran. Han fick svåra buksmärtor. Han visste vad smärta var. Det var impulser i de myelinklädda nervtrådarna, som ledde till centralen hjärnan, och förkunnade för den, att något i kroppen var i olag. Neurofysiologiskt kunde smärtan ledas på två vägar. Den ena var genare, den andra mer långsam.

Han brukade regelbundet förklara för sina patienter att smärtan inte var en fiende till kroppen, utan en vän. Den varskodde om när fara var på färde. Det hjälpte honom inte. Vanligt folk skulle bara ha sagt att de »hade ont». Det enda viktiga för honom var att han på allvar kände sig sjuk. Och han blev dödsens rädd för vad det kunde få för följder.

Nu inträdde en skräckens tid för doktor Sager. Som vanligt var det inte främst för själva döden han ängslades, utan för skräcken att bli utdömd, för att behöva uppleva dödens närmande, för att döden gjorde ont, för att finna sig ligga prisgiven inför själva döendet. Framförallt var han rädd för kniven. Han

trodde att läkarna skulle ta fel och sprätta upp honom i onödan. Han rådfrågade ingen. I det längsta envisades han med att arbeta och hålla tyst om sin sjukdom. Familjen märkte, eller låtsades inte märka, någonting.

En dag måste han ändå säga nej till att ta emot ett par patienter, som han på förhand anade vara hopplösa fall. Han kände att han inte skulle mäka behålla masken. Läkarrocken behöll han på. Han trodde det skulle hjälpa.

I ovisshet om vad han skulle ta sig till gick han ner i källarvåningen, där Tekla Bast höll på med att mangla tvätt. Det var i underjorden hon hölls. Allt där var så olikt mot vad det var i mottagningsrummet som det gärna kunde vara.

– Vill inte fru Bast komma till min mottagning, så får jag istället komma till henne i tvättstugan, sa han med ett försök att skämta och få det att tydas till, att det var den gamla tvätterskans sjukdom han var bekymrad för.

– Söker doktorn något?

– Ja. Jag söker fru Bast. Jag står inte till svars med att hon fortsätter så här utan att låta undersöka sig. Jag tror det är ett sjukhusfall. Har det varat länge?

– Ett års tid eller så, jag har väl varit lite krasslig. Jag kommer inte så noga ihåg, svarade Tekla Bast likgiltigt.
– Är hon inte rädd för att det kan vara något allvarligt?

– Inte ett dugg. Man ska nån gång dö. Jag vill inte ligga raklång i en säng och vara andra till besvär.

Då ramlade hela doktors förställningskonst över ända. Han kände att han måste ha någon att förtro sig åt. Han förmådde inte längre kamouflera sitt ärende.

– Jag känner mig själv sjuk. Jag orkar inte längre arbeta.

Då kom sanningen fram, att det verkligen var mangelboden, som blivit förvandlad till mottagningsrum, och att det var den gamla tvätterskan, som därnere tog emot sin patient, doktorn.

– Ja, doktorn ser skral ut, sa hon rakt på sak. Det där går nog inte längre. Undra på det förresten, med ett sånt svårt arbete?

Han kände sig avklädd naken inför hennes medlidande. Rocken täckte inte alls.

– Tycker fru Bast att jag har det så svårt?

– Ja, inte skulle jag vilja byta. Det är klart att det är värre för doktorn att lämna sina elva rum, än för mig, som bara har en etta.

Äntligen gick det helt upp för doktor Sager vad hon menade. Det var hans dödsdom hon uttalat. Han tyckte hon sagt: »Det kommer Någon.» Hon hade gjort det så enkelt som genom att antyda, att livets avhängighet berodde på antalet kvadratmeter golvyta.

– Det är visst jag som kommit till fru Basts mottagning, sa han. Det är fru Bast, som ställer diagnos? Plötsligt sa den förskräckliga människan:

– Att man ska dö är ju inget att tala om.

Erik Sager sträckte upp sig så gott han förmådde i den vita läkarrocken.

– Nu är det jag, som har kommit för att skicka iväg fru Bast till lasarettet, och det är i sista stund, sa han. Det är inte värt att längre försöka komma undan.

Mot hennes vilja skrev han ut en remiss. Till ett visst klockslag ett par dar senare beställde han ambulans. Han tvingade in henne i den.

Just som den skulle köra hoppade han själv upp i ambulansen. Han hade inte kunnat skriva ut någon remiss på sig själv, på Erik Sager. Han låtsades att han följde med av omtanke med den gamla tvätterskan. Han tjuvåkade.

På centrallasarettet inträffade nästan precis det som alltid hände när man på ett sjukhus fick in en läkare som patient. Han slog sig inte ner i väntrummet, där sjukhusblommorna stod som steriliserade på fönsterplattans grå kalksten, där gamla och i oro söndertummade exemplar av »Vecko-Journalen» med alla prinsessorna med leende tandrader och »Virkat och Stickat», med råd och rön för de ännu friska låg på bordet. Han gick istället direkt in i överläkarns rum. Han betedde sig som om han själv varit en av sjukhusets läkare.

Snabbundersökningen visade att det var lika illa ställt med doktor Sager som med den gamla tvätterskan, som han uppgav sig ha velat följa. De höll honom kvar. Han fick sitt journalnummer som alla de andra. Han fick ensamt rum, medan Tekla Bast togs in på allmän sal.

Han som sänt så många till det stora lasarettet visade sig från början starrblind, när det gällde honom själv. Han ville inte veta sanningen. Han gruvade sig över de minsta obehag, som undersökningen förorsakade honom. Han skällde ut sköterskan, som tog blodprovet för sänkan, då hon inte genast hittade ådern. Han rättade läkaren, som ställde hans diagnos.

– Det är inte de symtomen. Jag vet, hur sådant brukar visa sig.

Han försökte föra dem vilse. Han omtolkade sin sjukdom. Han hade skapat sig sin egen sjukdomsbild och ville inte höra av någon annan. Vid rondens uppehåll han flocken av läkare och kandidater orimligt lång tid. På sätt och vis behandlades han sämre än de andra patienterna. Man var färdig att skicka hem honom som han var. Till slut måste han ändå ge sig på nåd och onåd.

När rondens till slut hunnit fram till Tekla Basts säng var den som för brådskans skull hann tänka på sådant färdig att fråga: »O, Död, var är Din udd?» Hon sa att hon aldrig haft det så bra. Hon var nöjd med allting. Hon försökte hålla modet uppe på sina medpatienter på den allmänna salen. Undersökningarna fördrog hon som om de inte gällt henne utan någon annan. Det var något hon ansåg läkarna och sköterskorna var tvungna att utföra, alldeles som hon måst arbeta i Sagers tvättstuga. Det skulle aldrig ha fallit henne in, att läkarna kunnat begå ett fel.

– Var snäll hälsa doktor Sager, bad hon en sköterska. Han såg så skral ut, när vi kom hit.

Sköterskan glömde föra fram hälsningen, om det var för att hon var rädd för doktor Sager, eller för att hon skämdes för att till honom överbringa en enkel tvätterskas budskap.

Trots allt gick det vad som kallades illa för Tekla Bast. Hon opererades. Men hon hade gått för länge.

– Operationen lyckades men patienten dog, sa den läkare som tjänstgjort. Det var en jargong som bara läkare använde när ingen utomstående lyssnade på dem.

Tekla låg ett par dar. Så gick hon hädan som om hon en eftermiddag gått över till en granne på en kopp kaffe, men dröjt sig kvar borta.

Doktor Sager gick igenom precis samma operation. Och han klarade sig. Efteråt hade han inte någon ro.

– Jag måste opp. Jag måste till mina patienter.

– Ligg still. Dem sköter vikarien om.

– Inte som jag, vidhöll han påstridigt.

– Bättre än en sjuk läkare, som knappt ens dugar som patient.

Han repade sig och fick återvända hem och återuppta sin praktik. Han fortsatte att remittera de svårt sjuka till lasarettet, och under den frist han själv fått, ängslades han för att dö.

Med praktiken hade det visat sig gå galant under den tid han varit borta. Men det visade sig nästan omöjligt att få tag i en ny tvätterska.

– Tekla Bast överlistade oss nog allihop? sa doktor Sager. Hon var inte ett dugg bekymrad för att lämna sin plats.

Hon hade gjort sig outhärlig.

Tvätterskor fanns nog. Men en människa som var fullkomligt modig och sorglös inför döden gick inte att ersätta. •